

Yapay Zekâ Biliñ Öznesinin Yerini Alabilir mi?: İnsan ve Makine Üzerine Bir Karşılaştırma

Can Artificial Intelligence Replace the Subject of Consciousness? A Comparison of Human and Machine

MEHMET LATİF BAKIŞ

Yalova University

Received: 01.12.2024 | Accepted: 25.03.2025

Abstract: From antiquity to modernity, humanity's quest for self-understanding has driven philosophical and technological advances. This pursuit has evolved from metaphysical inquiries into arkhe and nature to contemporary debates on the nature of human distinctiveness in light of artificial intelligence (AI) and machine capabilities. The exploration of human essence reveals intrinsic qualities such as creativity, emotional depth, and ethical reasoning, which machines cannot fully replicate. While AI excels in task-specific domains, it lacks the capacity for subjective experience, moral judgment, and existential reflection. This highlights the epistemic and existential uniqueness of humans as beings who create meaning, dream, and navigate complex emotions. Despite the transformative potential of AI, the notion of machines entirely replacing humanity remains speculative due to the profound intricacy of human cognition and experience. This study underscores the enduring relevance of understanding humanity's essence amid technological evolution, reaffirming its irreplaceable role in shaping future discourse and innovation.

Keywords: History of philosophy, man and machine, artificial intelligence and consciousness, subject and object, distinctive characteristics of man, technology and value.

Giriş

İnsan, yaygın olarak logos (akıl ve dil) vasfıyla diğer varlıklardan ayrılan bir varlık olarak tanımlanır. Bununla birlikte, insanın değerler dünyasına aidiyeti, sosyal, metafiziksel ve ruhsal boyutları, onun ayırt edici özellikleri arasında yer alır. Ancak tekhne ve logos'un robotik teknoloji ile bütünleştirilerek kullanımı, insanın mahiyetine ve bu ayırt edici özelliklerine dair yeni bir sorgulama ihtiyacını gündeme getirmektedir. Özellikle epistemik alanda teknik verilerin işleme kapasitelerinin ve analiz becerilerinin artışı, insanın kendine özgü niteliklerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Teknik logos'un, büyük veri ve yazılımlar aracılığıyla insan yaşamına dair geniş kapsamlı bilgi kaynaklarına erişebilir hale gelmesi, epistemolojik düzlemde insan ve teknoloji arasındaki karşılaştırmaları yoğunlaştırmaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ teknolojilerinin insanın yerini alıp alamayacağı sorusu, modern felsefi tartışmaların merkezine yerleşmiştir. Üstelik bu soru, insanı aşan bir teknolojik yapının varlığına dair distopik senaryoları da beraberinde getirmektedir. Makinelerin insanları yönetmesi veya insanların bu teknolojiler tarafından kolonileştirilmesi gibi olasılıklar, yalnızca bilimkurgu dünyasına özgü bir endişe olmaktan çıkıp ciddi bir felsefi inceleme konusu haline gelmiştir.

İnsanın, çok boyutlu bir varlık olarak kendi ürettiği yapay zekâ teknolojileriyle kıyaslanması, modern dönemde öne çıkan bir felsefi meseledir. Robotik teknolojilerin belirli alanlarda insan yaşamını kolaylaştırdığı ve daha hızlı, güvenilir sonuçlar sunduğu kabul edilmekle birlikte, bu teknolojilerin gelişime açık doğası, makinenin insanı aşma ihtimalini sürekli olarak gündemde tutmaktadır. Çalışma, insanın fiziksel, zihinsel ve ruhsal boyutlarını gerekçelendirerek, gelecekte makinenin insanın yerini almasının ontolojik ve epistemolojik açılarından mümkün olmadığını savunmaktadır.

İnsan düşüncesi, mitostan logosa, modernden günümüze ve geleceğe uzanan bir dönüşüm süreci olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, insanın anlam arayışıyla şekillenen düşünsel serüvenine odaklanılmaktadır. Söz konusu arayışın, günümüz teknolojilerinde de tezahür ettiği ifade edilmekle birlikte, makinenin böyle bir arayışa sahip olamayacağı fikri temellendirilmektedir. Teknolojik sistemler, veri işlemeye ve sonuç üretmeye

odaklanırken, insanın ontolojik olarak “anlam inşa eden” bir varlık olduğu argümanı vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, insan düşüncesinin panoramik bir değerlendirmesi, insanın makineden üstünlüğünü ortaya koymayı hedeflemektedir. İnsan, yalnızca verileri işleyip analiz eden bir varlık değil, aynı zamanda değerler dünyasında bir anlam arayışı içinde yol alan, özgün bir ontolojik yapıya sahiptir. Bu ontolojik ve epistemolojik özellikler, makinenin insanı geçme ihtimaline dair tartışmaları insan lehine sonuçlandırmaktadır.

1. İnsanın Ayırıcı Vasıfları Bağlamında Karşılaştırma

İnsanın mahiyetine ilişkin çeşitli tanımlamaların ortaya konulduğu ve bu tanımlamaların her birinin kendi bağlamında tutarlı bir temele dayandığı açıktır. Bununla birlikte, bu tanımlamaların gerçekliğe referans sunmasına rağmen genel geçer bir tanıma ulaşılammış olması dikkat çekici bir durumdur. Bu olgunun pek çok nedeni bulunmakla birlikte, burada yalnızca üç temel nedene odaklanılacaktır. İlk neden, tanımlamaların belli bir zaman, mekân ve kültür bağlamında ortaya çıkmış olmasıdır. Tarihsel süreçte zamanın ve kültürel değerlerin değişimi, tanımlamaları kaçınılmaz olarak dönüştürmekte ve sabit bir insan tanımı yapmayı olanaksız hale getirmektedir. Aynı zaman diliminde farklı kültürlerin veya perspektiflerin varlığı da ortak bir tanım oluşturmayı güçleştiren bir diğer etkidir.

İkinci neden, her bireyin kendi deneyimleri temelinde bir perspektif geliştirmesidir. Bu bireysel deneyimlerin genellenmesi mümkün olmadığından, insanın tekil tanımlamaları bireylerin sınırlarına hapsolmaktadır. Üçüncü neden ise, insanın her bir birey için benzersiz, yani eski tabirle “nev-i şahsına münhasır” bir varlık olmasıdır. Bu özelliğiyle insan, homojen bir tanıma indirgenemez ve bireysel özelliklerin toplamı olarak değerlendirilemez.

Bu nedenlerle, ortak bir insan tanımı yapmanın imkânsızlığını kabul etmek, ancak insanı diğer varlık türlerinden ayırt eden temel özelliklerini tespit ederek onu bu yönüyle anlamaya çalışmak daha gerçekçi bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda, filozofların insanı tanımlamak için geliştirdiği kavramlar dikkate alınabilir. *Zoon politikon*, *homo faber*, *homo ludens*, *homo rigens*, *hayvan-ı natık*, *homo erectus*, *homo economicus*, *organizasyon kurucu varlık*, *homo lupus*, *homo sapiens* ve *homo deus* gibi kavramlar, her birinin insanı özgül bir bakış açısıyla ele aldığını göstermektedir. Ancak

bu tanımların tümü, bireysel deneyimlerin veya belirli teorik çerçevelerin sınırlı yansımaları olarak kısmi bir gerçeklik sunmaktadır. İnsanla ilgili bu kısmi tanımlamaların tümel bir bilgiye dönüştürülmesi ise felsefi olarak problematiktir.

Bu noktada, David Hume (1711-1776) ve Hilmi Ziya Ülken'in (1901-1974) değerlendirmeleri, insanın çok boyutlu ve bütüncül olarak ele alınması gerekliliğini vurgular. Hume, her bilimin insan doğasıyla ilişkilendirilebileceğini ve bu bağlamda insanın tüm yönleriyle anlaşılmasının kaçınılmaz olduğunu savunur. Ancak, insanı tam anlamıyla tanımanın bir sınırının bulunduğunu da kabul eder. Şu ifadesi bu çerçevede dikkate değerdir:

“Her bilimin insan doğasıyla az çok bir ilişkisi vardır; her ne kadar bazıları insanoğlundan çok uzaklarda gibi dursa da, bir yerde, bir geçitle mutlaka insan doğasına dönüş yapar. Matematik, Doğa Felsefesi ve Doğal Din bile bir ölçüde 'insanın' bilimine bağlıdır; çünkü hepsinin yolu insanı tanımdan geçer ve hepsi insanın güçleri ve yetileri ölçüsünde değerlendirilir”(Hume, 2009, s. 22).

Ülken ise, insanla ilgili her şeyi anlamının ancak insanı başlangıç noktası olarak alarak mümkün olabileceğini ifade eder. Onun şu sözleri bu fikri destekler: “İnsanda kalmak mı istiyorsunuz? İnsandan başlayın. Tabiata ve cemiyete ulaşmak mı istiyorsunuz? Yine insandan başlayın” (Ülken, 2010, s. 5).

Ülken, Hume'dan farklı olarak, insanı integral bir bütün olarak ele almanın onun tüm yönleriyle bilinebilir kılınacağına işaret eder. Özellikle iki önemli noktaya vurgu yapar: İnsan hem integral bir varlıktır hem de organizasyon kurucu bir özelliğe sahiptir. İlk hususiyet, insanın karmaşık yapısını ve bütüncüllüğünü vurgularken, ikincisi, insanın diğer varlık türlerinden ayırt edici bir özelliğine işaret eder (Bakış, 2022, s. 25; Ülken, 2018, s. 64). Ülken, insanın organizasyon kurucu bir varlık olarak ortaya çıkışını, onun diğer varlıklardan olumlu bir biçimde ayrıldığını ve bu yönüyle insanın doğasını anlamada önemli bir anahtar sunduğunu ifade eder (Ülken, 2018, ss. 209-238).

Bu çıkarımlar, insanın sadece bireysel veya tekil bir düzlemde değil, bütüncül ve dinamik bir varlık olarak ele alınması gerektiğini gösterir. İnsan, kendine özgü yapısıyla felsefi araştırmalar için hem bir başlangıç

noktası, bu bağlamda bir bilinç öznesi hem de sürekli bir inceleme nesnesi olmaya devam etmektedir.

2. İnsanın Ayırtıcı Yetenekleri Bağlamında Karşılaştırma

İnsan, düşünce tarihinde ve antropolojik çalışmalarda, çeşitli özellikleriyle tanımlanan ve tartışılan bir varlık olarak öne çıkmıştır. Bu tanımlamalar, insanın *organizasyon kurucu, gülebilen, düşünebilen, konuşabilen, siyaset yapabilen, inşa edebilen, eğlenebilen, yaratıcı düşünebilen* ve *kendini bilen* bir varlık olmasının yanı sıra, eşref-i mahlûkat olarak yüceltilmesine kadar uzanmaktadır. Ancak yalnızca olumlu nitelemeler değil, olumsuz yargılar da insan tanımlarında yer almıştır. Örneğin, insan “*havlayan köpek*”, “*nankör varlık*”, “*unutkan varlık*”, “*bozgunculuk yapan ve kan akıtan varlık*”, “*cahil varlık*” gibi negatif niteliklerle de ele alınmıştır. Dostoyevski’nin insanın ahmak ve nankör bir varlık olduğuna dair değerlendirmesi de bu olumsuz tasvirler arasında sayılabilir (Dostoyevski, 2008, s. 27).

Bu geniş yelpaze, insanın “ne?” olduğu sorusuna yanıt aramanın ne denli kapsamlı ve uzun soluklu bir çaba gerektirdiğini ortaya koyar. Ancak, burada tartışma insan ve makine karşılaştırması çerçevesinde odaklandığı için, insanın ayırt edici vasıfları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda, insanın makineye kıyasla üstünlüğü ve gelecekte makinelerin insanın yerini alma olasılığı üzerine analizler, insanın ayırt edici yeteneklerini merkeze almayı gerektirmektedir (Arf, 1959, s. 103; Türer, 2020, ss. 309-319; Umut, 2023a, s. 277).

İnsanın ayırt edici vasıfları, çeşitli başlıklar altında ele alınabilir. Bu özellikler arasında akıl yeteneği, dil yeteneği, iş birliği ve sosyal yapı, kültürel karmaşıklık, duygusal zekâ, öz farkındalık ve içsel refleksiyon, yaratıcılık ve inovasyon bulunmaktadır. Bu özelliklerin bir kısmı insanı diğer canlılardan, bir kısmı ise insan yapımı olan makinelerden ayırmaktadır. Ülken’in değerlendirmesiyle, “Varlıklarda kriz ve ritmin en yüksek derecesi insanda meydana çıkar. İnsan, hayvan neveleri arasında tek oluşu (*uniqueness*), bütün hayvanlardan farklı ve yeni vasıflara sahip bulunuşu, hayvanlar serisi içinde tam bir kriz manzarası göstererek varlığa çıkışı ile ayrılır” (Ülken, 2014, s. 241). İnsanın söz konusu krizlere karşı aldığı tavır onun sorumluluk sahibi bir varlık oluşuyla da (Öner, 1995, ss. 57-60) ilişkilendirilmek durumundadır. Zira sorumluluk aklı, ahlaki, teolojik, psikolojik ve sosyal olmak üzere birden çok arka plan manzarası veren bir gerçekliktir. Hatta insanın

sorumlu varlık oluşunun ve kendisinin de bunun bilincinde olduğunun bir zorunlu sonucu olarak, insanın sorumlu bir teknoloji geliştirmesi/üretmesi beklendiği ifade edilmek durumundadır (Umut, 2023a, s. 277). Dolayısıyla mezkûr özellikler bağlamında insan ve makine üzerine karşılaştırma ve değerlendirmeler yapılabilir.

2.1. Zekâ ve Akıl Yeteneği

İnsanı ayıran belki de en önemli özelliklerden biri, onun akıl yeteneğidir. Akıl yeteneği, insanın mantıklı düşünme, problem çözme ve karmaşık kavramları anlama yeteneğini ifade eder. Bu durum, insanı diğer doğal varlıklardan ve hatta kendi yarattığı yapay varlıklardan ayırır. Yapay zekâ ise belirli algoritmalar ve veri analizi yoluyla görevleri yerine getirmek üzere tasarlanmıştır ve bu zekâ, soyut düşünme ya da yaratıcılık yeteneğinden ziyade, belirli görevlerin optimize edilmesi amacıyla sınırlıdır (Arf, 1959, ss. 91-103; Türer, 2020, ss. 317-318).

Necati Öner'in (1927-2019) değerlendirmesine göre, insanın zekâsı ve kültürü, insan-hayvan ayrımında kritik öneme sahiptir. Aynı özellikler, insan-makine ayrımında da belirleyici olmaktadır. Burada “zekâ” ile kastedilen aslında “akıl”dır ve bu akıl, insanı sadece diğer varlıklardan değil, insan yapımı makinelerden de ayıran bir faktördür (Bakış, 2022, s. 43; Öner, 1995, ss. 2-7).

2.2. Dil Yeteneği ve İletişim Yeteneği

Dil yeteneği, insanın bir diğer ayırt edici özelliği olarak ortaya çıkar. Karmaşık düşünceler ve duygular, dil aracılığıyla ifade edilir. İnsanlar, iletişim kurma, bilgi aktarma ve kültürü nesilden nesile aktarma yeteneğine sahiptir. Yapay zekâ ise, dil işleme algoritmaları sayesinde dil kullanımında belirli bir düzeye ulaşmış olsa da, duygusal içerikleri ve soyut kavramları anlamaktan yoksundur. Bu özellik, yapay zekânın insanın yerini almasını engelleyen önemli bir sınırlamadır.

Dil, aynı zamanda insanın diğer ayırt edici özellikleriyle de doğrudan ilişkilidir. Sosyal ilişkiler zemininde teşekkül eden dil, insanın kültürel bir varlık olarak kendini ifade etmesinin bir aracıdır. Bu bağlamda dil, insanın öz farkındalık, *iş birliği* ve *organizasyon kurma* yeteneği gibi diğer özelliklerinin de bir yansımasıdır.

2.3. İş Birliği, Sosyal Yapı ve Organizasyon Kuruculuk

İnsanın iş birliği ve sosyal yapı kurma yeteneği, onun diğer canlılardan ve makinelerden ayrılmasında kritik bir rol oynar. Hilmi Ziya Ülken'in değerlendirmesinde, insanın organizasyon kurucu özelliği, onun ayırt edici vasfı olarak öne çıkar. İnsan, sadece bireysel değil, kolektif bir varlık olarak da kendini var eder ve karmaşık sosyal organizasyonlar kurma yeteneği sergiler. Bu durum, insanı kültürel ve tarihsel bir varlık olarak belirginleştirir (Ülken, 2014, ss. 209-238).

İnsanın ayırt edici vasıflarını merkeze alarak yapılan insan-makine karşılaştırmaları, makinelerin gelecekte insanın yerini alıp almayacağına dair tartışmalar açısından önemli bir çerçeve sunar. Ancak bu karşılaştırmada, insanın akıl, dil, iş birliği, kültür ve öz farkındalık gibi yetilerinin şu anki yapay zekâ teknolojisiyle eşitlenmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu durum, insana özgü özelliklerin yalnızca biyolojik ya da nörolojik bir altyapıya değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamlara dayalı olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

İnsan ve makine mukayesesi, insanı anlamak için yeni perspektifler geliştirilmesini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda teknolojik gelişmelerin sınırlarını da anlamamıza yardımcı olmaktadır.

İnsan, iş birliği ve dayanışma temelinde toplumlar, topluluklar ve gruplar inşa edebilme yetisiyle öne çıkar. Bu kabiliyet, sosyal yapıların teşekkül etmesine olanak tanır ve tarihsel süreçte yalnızca insana özgü bir özellik olarak kendini göstermiştir. Makineler ve yapay zekâ teknolojileri ise, belirli görevleri yerine getirmek amacıyla tasarlandıklarından, insana özgü olan bu sosyal bağlamda yer alma potansiyeline sahip değildir. Sosyal yapıların, makinelere atfedilemeyen bu insani karakteri, kültür ve kültürel karmaşıklığın ortaya çıkışında da belirgin bir şekilde kendini gösterir.

Kültür, insanın iradi özne olarak bilinçli eylemleriyle şekillenir ve bireylerin farklılıklarını yansıtmalarının yanı sıra, bu farklılıkların ortak amaçlar doğrultusunda bir bütünlük oluşturmalarını mümkün kılar. Kültür, insandan insana bilinçli bir aktarım süreciyle varlığını sürdürür. Bu durum, sanat, edebiyat, müzik, din, gelenekler ve ritüeller gibi kültürel unsurların, insanın kendini ifade etme biçimlerini ve toplumsal yapıların şekillenmesini nasıl belirlediğini ortaya koyar. Makinelerin ve yapay zekânın, kültürel karmaşıklık bağlamında bu denli derin bir anlam taşıyan ve varoluşsal boyut içeren

bir role sahip olmaları mümkün görünmemektedir. İnsan yapısı olan makineler, bu özelliklere ancak insan eliyle ve sınırlı bir şekilde adapte edilebilir.

Kültürel karmaşıklığın doğal bir uzantısı olan duygusal zekâ, insanın ayırt edici bir başka özelliği olarak değerlendirilebilir. Duygusal zekâ, empati kurma, duyguları anlama ve sosyal ilişkileri yönetme gibi insana özgü nitelikleri kapsar. Bu bağlamda, duygusal zekâ, yalnızca insanın içsel dünyasında var olan karmaşıklıkları değil, aynı zamanda insanın toplumsal bağlamda oluşturduğu etkileşimleri de yansıtır. Bu özellik, aynı zamanda öz farkındalık ve içsel refleksiyon kavramlarına doğrudan gönderme yapar. İnsan, kendisi ve eylemleri üzerine derin bir düşünce geliştirme, duygusal ve düşünsel süreçlerini analiz etme yeteneği ile makinelerden ayrılır. Öz farkındalık ve içsel refleksiyon, insanın kendisini anlamasına ve geliştirmesine imkân tanırken, makineler bu tür bir bilinçli düşünme düzeyine ulaşmaktan uzaktır.

Makine ve insan arasındaki bir diğer temel farklılık, yaratıcılık ve inovasyon kavramlarında somutlaşır. İnsan, yaratıcı düşünce üretme, sanat ve teknolojik yenilikler geliştirme ve karmaşık sorunlara çözüm bulma kapasitesine sahiptir. Yaratıcılık ve inovasyon, insanın evreni anlama ve dönüştürme gücünü ortaya koyar. Buna karşın, makinelerin yaratıcı düşünme süreçlerine dahil olma potansiyeli, mevcut durumda yalnızca algoritmik sınırlar içinde gerçekleşebilir. İnsan eliyle geliştirilen makinelerin yenilikçi ya da yaratıcı olarak tanımlanabilecek üretimleri, sonuçta yine insanın bilinçli yönlendirmesiyle sınırlıdır.

İnsanın iş birliği, kültür, duygusal zekâ, öz farkındalık, içsel refleksiyon, yaratıcılık ve inovasyon gibi nitelikleri, yalnızca diğer canlılardan değil, insan yapımı makinelerden de ayrılmasını sağlar. Bu özellikler, insan doğasının derin ve karmaşık yapısını yansıtır. İnsan ile makine arasındaki temel ayrımlar, yalnızca bireysel özelliklerin farklılıklarına değil, bu özelliklerin oluşturduğu bütüncül yapıya dayanır. İnsan, bu niteliklerin bir kombinasyonu sayesinde, makineye kıyasla çok daha kapsamlı ve çok boyutlu bir varoluş sergiler. Makine ise, sahip olduğu sınırlı yetenekler ve belirli görevlerle, bu derinlik ve karmaşıklığın bir taklidinden öteye geçemez.

3. İnsanın Tanımlamaları ve Özellikleri Çerçevesinde Karşılaştırma

İnsan, bilme (theoria), eyleme (praxis) ve yaratma (poiesis) temelli gerçekliklerle tanımlanarak, farklı bilimsel ve felsefi sınıflandırmalara konu

edilmiştir (Aristoteles 2014, s. 12). Bununla birlikte, insanın niteliği ve varoluşu üzerine yapılan değerlendirmeler, tarih boyunca oldukça geniş ve çok boyutlu bir spektrumda şekillenmiştir. İnsan, bir yandan *organizasyon kurma, gülebilme, düşünme, konuşma, siyaset yapma, yaratma ve dönüş-türme* gibi olumlu özelliklerle nitelendirilirken; diğer yandan *unutkanlık, bozgunculuk, kan akıtcılık, nankörlük ve cahillik* gibi olumsuz sıfatlarla da anılmıştır. Bu karşıt tanımlamalar, insanın "ne?"liğine dair derinlemesine ve çok katmanlı bir değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İnsanın toplumsal, ahlaki ve teknik varoluşu, onun diğer varlıklardan ayrıştığı temel kategoriler olarak öne çıkar. Düşünce tarihinde bu ayrım, özellikle Aristoteles'in (MÖ 384-322) "**Zoon Politikon**" (siyasi hayvan veya politik canlı) kavramsallaştırmasında belirginleşir. Aristoteles, insanın siyaset ve politika yapma kabiliyetini onun ayırt edici özelliklerinden biri olarak kabul eder. Ancak bu bakış açısı, antik Yunan düşüncesinin genel çerçevesine uygun bir şekilde, düşünsel işlerin (theoria) el işçiliği ve zanaat gibi pratik uğraşlardan üstün tutulduğu bir değer sistemi içinde değerlendirilmelidir (Tez, 2005, ss. 36-37). Bu çerçevede, siyaset, retorik ve edebiyat gibi akıl ürünü faaliyetler, üstün meziyetler olarak yüceltilirken, mimarlık, zanaat ve tarım gibi teknik faaliyetler, kölelik işleri olarak değerlendirilmiş ve insana dair daha düşük bir kategoriye yerleştirilmiştir.

Ancak, modern düşünce ve teknoloji zemininde bu anlayışın yeniden ele alındığı görülmektedir. Antik tekhne (Umut, 2023a, ss. 54-60), dönemin koşullarında insanın fiziksel emeğine bağlı bir etkinlik olarak algılanırken, modern teknoloji, teorik bilgiyle beslenen ve pratiği aşan bir yaratıcı süreç olarak değerlendirilmektedir. Modern dönemde praxisin, teoriyi aşan bir konuma yerleştirilmesi (Borgman, 1995, s. 85), teknolojinin insanın yaratıcı zekâsını somut ürünlere dönüştürme kapasitesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, insanın teknik kapasitesinin, teorik bilgiye dayalı olsa bile, pratik sonuçlarla değerlendirildiği bir anlayış ortaya çıkmıştır.

Makine ile insan arasındaki mukayesede, tarihsel bağlamın dikkate alınması büyük önem taşır. Antik dönemin tekhne anlayışı, modern teknolojinin yapay zekâ bağlamında değerlendirilmesi açısından yetersiz kalabilir. Ancak her iki bağlamda da insanın integral gerçekliği dikkate alınmalıdır. İnsan, yalnızca teknik veri işleyen bir varlık değil, aynı zamanda

toplumsal, ahlaki ve yaratıcı bir varlıktır. Aristoteles'in, insanı toplumsal ve politik bir varlık olarak nitelendirmesi (Aristoteles 2014, ss. 1095-1103), bu bağlamda dikkate değer bir yaklaşımdır. Esasen zikri geçen “siyaset” kavramı insanın toplumsallık ve ahlakilik özelliklerinin ikisine birden râcî olan bir kavramdır. Toplumsal ve politik varlık olarak da tanımlanan insan (Aristoteles 2014, ss. 1097b-11101), toplumsal ilişkiler kurma, politik organizasyonlar oluşturma ve değerler temelinde bir toplum inşa etme kapasitesiyle de makineden ayrılır. Nitekim makine, toplumsal ve politik bağlamda bir varoluşu gerçekleştirme yeteneğine sahip değildir.

Hilmi Ziya Ülken'in, insanı “*İş Organizasyonu Kurucu Varlık*” olarak tanımlaması, bu bağlamda dikkate değer bir noktaya işaret eder (Ülken, 2018, ss. 62-328). Ülken, insanın toplumsal organizasyonlardaki bilinçli katkısına vurgu yaparak, onun hem bireysel şuuru hem de toplumsal varoluşuna gönderme yapar. İnsanın bir değerler çerçevesi içinde şekillendiğine işaret eden Ülken'e göre (Ülken, 2010, s. 283), insan, yalnızca sosyal bir varlık değil, aynı zamanda kendi değerlerini inşa eden ve kendi kendini geliştiren bir öznedir. İnsanın toplumsal ve bireysel şuurunun birleşimi, onun integral bir varlık olarak görülmesini sağlar. Bu integral varlık, hem insanın makineden hem de insanın insanla olan farklılıklarını belirler.

Sonuç olarak, insanın “ne?”liği üzerine yapılan her değerlendirme, tarihsel, toplumsal ve teknik bağlamı dikkate almalıdır. Antik ve modern perspektifler, insanın toplumsal ve ahlaki varoluşunu açıklamada farklı yaklaşımlar sergilerken, insanın integral gerçekliği, onun makine karşısındaki üstünlüğünü ortaya koyar. Bu üstünlük, yalnızca insanın toplumsal ve politik bir varlık olmasıyla değil, aynı zamanda yaratıcı ve değer üreten bir varlık olmasıyla da ilişkilidir. Makine ise, toplumsal bağlamdan yoksun bir varlık olarak, insanın ürünü olmanın ötesine geçemez.

İnsan beden olarak, hatta beden ve ruh yetilerinin özelliği olarak bir ferttir. İçinde bulunduğu zümre veya zümreler organizasyonu olarak toplumdur. Öyle ise fert ve toplum kişi'nin iki manzarasıdır. Kişi yalnız biyopsişik güçlerinin bütünü olarak ferttir. Fert olması bakımından başka fertlerden ayrı ve onlara kapalıdır. Ona bu bakımdan bir *monade* denebilir. Halbuki o, kişi olması bakımından birbirine açık, yani *dyade*'dir. Bu açılma onu toplum haline koyar. Toplum kişilerarası münasebetlerde derece derece şiddeti artan sözleşme, anlaşma, dayanışma halinde bulunur. Bu

münasebetlerin şiddet derecesine göre o toplum, cemaat ve komünyon olur. Halbuki fert olarak kaldıkça, yani kişi seviyesini kaybederek alet ve şey seviyesine düştükçe toplum ve cemaat olabilme gücünü de kaybeder (Ülken, 1968, s. 337).

İnsan, toplumsal ve kurumsal yapıları oluşturma ve sürdürme kapasitesiyle, teknolojik ürünlerin ve yapay zekânın sahip olmadığı bir organizasyon yeteneğine sahip olduğunu ortaya koyar. Ancak makineler ve yapay zekâ, belirli görevleri yerine getirmek için tasarlanmış olduklarından, bu bağlamda, onların insanların organizasyon kurucu veya yönetici rollerini üstlenmesi mümkün görünmemektedir. İnsan, yalnızca sosyal ve işlevsel özellikleriyle değil, aynı zamanda yaratıcı, ahlaki ve toplumsal bir varlık oluşuyla da diğer varlıklardan ve kendi ürünü olan yapay zekâ teknolojisinden ayrışır. Nitekim yaratıcılık yeteneği ve öz farkındalığı, insanın, tarihsel süreçte, zaman zaman Tanrısal varlık olduğunu iddia etmesine sahne olmuştur. Nitekim Harari'nin gündem oluşturan bir çalışması da buna işaret eder.

Yuval Noah Harari'nin (d. 1976-) *Homo Deus* (*Tanrı İnsan*) kavram-sallaştırması, insanın sınırlarını aşma ve kendini Tanrısal bir konuma yükseltme eğilimini ele alır. Harari, ruh kavramını dinsel mitlere dayalı bir kabul olarak değerlendirse de, bu kavramın insanın diğer varlıklarla olan ayrımını ifade etmede önemli olduğunu belirtir. İnsan ruhu, ölümsüzlük ve düşünsel farkındalık gibi özelliklerle, insanı makineden ayıran temel bir unsur olarak görülebilir. Yapay zekâ, bu bağlamda ruh, arzu ve kontrol mekanizmalarına sahip değildir; yalnızca insanlar tarafından programlanan algoritmalara dayanır. Harari'nin bu yaklaşımı aslında insanın Tanrısal bir rol üstlenmeye kalkıştığına, fakat bunun makinelerde ve diğer varlıklarda bulunmadığına işaret ettiği gibi (Harari, 2016, s. 111), yapay zekâ teknolojisinin esasen bilinç öznesinin bir ürünü olduğu gerçeği üzerinden insanın ayırıcı ve üstün vasıflarının bulunduğu da işaret eder.

Bir diğer özellik olarak, Adam Smith'in (1723-1790) *Homo Economicus* (*Ekonomik İnsan*) tanımı, insanın kendi çıkarlarını maksimize etme eğilimin (Bkz. Smith, 2006, s. 1/1-5 vd.).¹ ve rasyonel karar verme kapasitesine dikkat çeker. Esasen bu özellik, insanın, hayvan-bitki-makine (yapay zekâ) vb. varlıklarda görülmeyen bir başka ayırıcı vasfına daha dikkat çeker

¹ Homo Economicus ifadesi eserin bütününe yayılmış bir düşünce olarak kendisini ortaya koyar. (Geniş bilgi için bkz. Smith, 2006, s. 1. Kitap, Bölüm:1-5 vd.)

ki o da “irade” ve “kudret” olarak ifade edilebilir. Ve söz konusu özellikler, (irade ve kudret sahibi bir varlık olma özelliği) insanın diğer türlerden ve makinelerden ayrışmasını sağlayan önemli bir ayrımı ifade eder. Zira yapay zekâ, belirli algoritmalar doğrultusunda işlem görürken, irade ve özerklik yetilerine sahip değildir. Onun kararları, insan tarafından programlanan hedeflere ve veri analizine dayandığından, bu durum, yani insanın yapay zekâ ile kıyaslanabilir hale gelmesi de ancak insanın başarısını ortaya koyan bir örnek olarak zikredilebilir.

İnsanın bir diğer özelliği hiç kuşku yok ki içten gelen bir eğilimle, yani kendinden menkul bir istençle, farklı yetileri sergileyebilmesidir. Gülmek, ağlamak, üzölmek, yas bağlamak gibi sevinmek ve eğlenmek de insanın bir ayırıcı yetisi olarak zikredilmektedir. Zira insan, duygusal ve davranışsal bir zenginliğe sahiptir. Nitekim Johan Huizinga’nın (1872-1945) *Homo Ludens* (*Oyun Oynayan İnsan*) kavramsallaştırması, insanın eğlenme, gülme, üzölmek gibi yetilerini öne çıkar (Bkz. Huizinga, 2013, ss. 16-244). Bu yetiler, insanın “ben bilinci” ve duygusal kompleksitesiyle ilişkilidir. Huizinga, insanın oyun oynarken sergilediği eylemlerin biyolojik açıklamalarını yeterli bulmaz ve bu durumun insanın ruhsal ve kompleks yapısını ortaya koyduğunu belirtir (Huizinga, 2013, s. 18). Oysa yapay zekâ, programlanmış tepkilere ve verilere dayanır; gülmek veya eğlenmek gibi spontane ve duygusal tepkiler veremez. Bu durum, kompleks yapıya sahip insan varlığının eylemlerinin de öngörülemez olduğuna işaret ederken, yapay zekânın tamamen yüklü verilerden çıkarımlar yaparak ilerlediği gerçeğine ve öngörülebilirliğinin olduğuna, yani bir diğer ifadeyle, insana kıyasla basit, mahdud ve belirli olduğuna işaret eder. İnsanın eğlenmesi kadar gülmesi de keza onun karmaşık ve derin yapısı hakkında izler taşır. Zira eğlenmek gibi bir istenç ve oyun gibi bir eylem kadar, onun refleksi de onun özel veya özerk gerçekliğini ortaya koyar.

Henri Bergson’un (1859-1941) “*Gülen İnsan*” kavramı, insanın komikliği fark etme yeteneğini ele alır. Bergson’a göre “sadece gerçek anlamda insani olan şeyler için gülünçlükten bahsedilebilir” (Bergson, 2014, s. 1/5). Bu sava göre komiklik, insanın kendine dair eleştirel düşünme becerisinin bir tezahürüdür. Bu özellik, yalnızca refleksiyon ve kendine dönüşlölük yeteneği olan varlıklarda bulunabilir. Zira komiklik, insanın kendine dair

kritik yapma becerisinin bir tezahürüdür. Bu bağlamda, makineler ve yapay zekâ bu tür bir eleştirel düşünme kapasitesine sahip değildir.

Düşünce tarihinin insan felsefelerinde, akıl ve bilgelik insanın öne çıkan özellikleri olarak kabul edilir. Sokrates (MÖ 469-399) ve Platon (MÖ 428/427 veya 424/423-348/347), bilgelik ve aklı insanın temel erdemleri olarak ele almış; Platon'un *Devlet* adlı eserinde, bilgelik bir toplumun temel taşı olarak değerlendirilmiştir. Birbirini tamamlayan iki erdem olarak akıl ve bilgelik, diğer erdemlerin de zemini olarak kabul edilmiştir. Zira bilgi aklın gereği olduğu gibi, aklın kemâlâtının ve ona bağlı değer küresinin de ön koşulu olarak karşılık bulmaktadır. Özellikle de Sokrates'le birlikte, bilgelik erdemlerin ilk şartı olarak sunulmuş, değer küresini teşekkül ettiren diğer erdemler de buna bağlı olarak zikredilmiştir (Platon 2016, ss. 9a-117c).² Nitekim Platon da "Devlet" diyalogunda buna riayet ederek, devletin ilk temelini bilgelik üzerine kurulu olduğunu ifade eder (Platon (Eflatun), 1995, s. 3/394e, 4/428b). Erdemlerin ise insanı sadece hayvan ve makine değil, aynı zamanda insan türünü de kendi içinde değersel bir ayrıma (kâmil insan-cahil insan) tabi tutmak için kullanıldığı bilinmektedir. O nedenle insanın bilen veya bilge olması baz alınırken, yukarıda değinildiği gibi, bilginin kaynakları açısından bakılınca da insanın makineden üstünlüğü rahat bir şekilde tefrik edilebilmektedir. Nitekim Linneaus'un biyoloji ve tür sınıflamasıyla ilgili olarak kaleme almış olduğu "*Systema Naturea*" adlı eserinde insan türü "homo sapiens" yani bilge insan olarak tanımlanmakta ve sınıflandırılmada da bu özelliği esas alınmaktadır (Junker & Akün, 2021, ss. 26-27). Carl Linneaus'un (1707-1778), insanı *Homo Sapiens* (Bilge İnsan) olarak sınıflandırması da, bilginin ve bilgelik arayışının insanın ayırıcı özelliği olduğuna işaret ederken (Kahya & Öner, 2007, ss. 317-336), yapay zekânın, belirli görevleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olsa da, bilgelik ve bilgi arayışı yeteneklerinden yoksun olduğunu da açık eder. Bu veriler ışığında denilebilir ki, yapay zekâ, insanın bir ürünü olarak belirli işlevleri yerine getirebilir; ancak insanın yaratıcılığı, özgürlüğü ve bilinç kapasitesine ulaşması mümkün değildir. Bu bağlamda, insanın üstünlüğü yalnızca işlevsel değil, varoluşsal bir düzeydedir.

² Euthyphron ile diyalogunda Sokrates muhatabına hitaben: "Peki sevgili Euthyphron, bilgeligimi arttırmam için şunu lütfen bana da öğret..." ifadesiyle başlar ve diyaloglarının bütününde zikri ecen erdemi öncelediğini, bunu diğer erdemler için bir zemin kıldığını ortaya koyar. (Bkz. Platon, 2016:ss. 9a-117c)

İnsanın ayırıcı özelliklerinden biri olarak da düşünebilme becerisine göndermelerin yapıldığı bilinen bir gerçektir. Bu öylesine bir düşünce olmayıp, insanın kendine katlanan/refleksiyonel bir özellik arz eder. Şüphe dilmeyecek yetkinlikte bir kendilik bilinci ve onun üzerine temellendirilen gerçeklik arayışı, René Descartes (1596-1650) *cogito*'la birlikte çağdaş düşünce dünyasında yeniden bir farkındalık uyandırmıştır. Her ne kadar, günümüzde P. P. Verbeek (d. 1970-) ve B. Latour (147-2022) teknolojik aygıtların insanı yönlendiren etkisine dikkat çekip insanın mutlak bir fail olmadığı düşüncesi ileri sürmüş iseler de, E. A. Lee (d. 1957-)'nin ileri sürdüğü gibi, teknik donanım ve yazılımın, kendisinden daha dayanıklı fikirlerin yumuşak ve geçici bir ifadesinden ibaret olduğunu, insanın gerçeğiyle karşılaştıramayacak derecede geçici olduğunu savun yaklaşımlar da söz konusudur (Lee, 2019, s. 101). Bu nedenle Descartes'tan itibaren modern düşüncede, insanın istikrarlı, özerk ve egemen bir fail olduğu kabulü (Umut, 2023b, s. 95) varlığını halen daha sürdürmektedir. Ancak, teknolojinin insanın kendisiyle yabancılaşmasını tetikleyeceği düşüncesinden hareketle, çok boyutlu (integral) insanın tek boyutlu teknolojiye teslim edilmemesi gerektiği şeklinde yaklaşımların olduğu da hatırdta tutulmak durumundadır (Bkz. Hansen, 2023, s. 111). Descartes'ın *cogito* yaklaşımının bir tür öz bilinç anlamı ihitva ettiği ve bu nedenle de önemsendiği ileri sürülebilir.

Descartes, *Animal Rationale* (Düşünen Hayvan) kavramıyla, insanın düşünme yeteneği üzerinden diğer canlılardan ayrıldığını ifade etmiştir. Düşünme, yalnızca bilgiye sahip olmanın ötesinde, çıkarım yapma, tasavvur ve tahayyül etme gibi kompleks yetenekleri içerir. Bu bağlamda düşünme yeteneği, insanın sadece hayvanlardan değil, yanı sıra makinelerden de ayrıştığını ortaya koyar. Çünkü yapay zekâ duyarlılık ve düşünme kapasitesine sahip değildir. Düşünme yeteneği gibi, vicdan, empati, özdeşim kurma gibi insana özgü özellikler de, insanın çevresini inşa etme ve düzenleme potansiyelinin temelinde yatan unsurlardır. Bu bağlamda, insanın "*Homo Faber*" (Yapan İnsan) olarak tanımlanması, onun yaratıcı ve üretici doğasına işaret etmektedir (Bkz. Frisch, 2019).³

³ "Homo Faber" ifadesi, Latince "İnsan Yapıcısı" anlamına gelir ve ilk olarak İsveçli yazar Max Frisch'in 1957 tarihli aynı adlı romanında kullanılmıştır. Roman, insanın çevresini ve kaderini şekillendirmedeki etkisini ve gücünü inceler. "Homo Faber" terimi genellikle insanın yaratıcı ve yapıcı yeteneklerini vurgulamak için

“Homo Faber” özelliğinin izhar ettiği diğer özellikler olan iç kontrol, kendini ve davranışlarını yönlendirme, öz bilinç ve öz kontrol özellikleri de insanın bir başka ayırıcı vasfı olarak “*Homo Rigen*s” kavramıyla ortaya konulmaktadır. Mezkûr kavramı insanın “kişi” olmaya yönelik ilerleme kapasitesini vurgular (Rogers, 2011, s. 560).⁴ Bilinç ve öz bilinç, insana özgü niteliklerdir ve bunların makine veya yapay zekâda var olduğu iddiası oldukça tartışmalıdır. Örneğin, yapay zekâ sistemlerine yüklenen bilgi (data), “bilinç” anlamı taşır mı? Bilgiye sahip bir makinenin bir “ben” bilincine veya özne değerine sahip olduğunu iddia etmek mümkün mü? Bu sorulara olumlu yanıt vermek zordur.

İnsanın ayırıcı özelliklerinden bir diğeri ise, düşünme ve konuşma yeteneğidir, dahası düşünerek konuşabilme yeteneğidir. “Hayavanun Nati-kun” veya “*Hayvan-ı Nâtik*” kavramı, “konuşan hayvan” veya “düşünen hayvan” olarak çevrilebilir. Ancak, “natk/natik/nutuk/mantık” kavramları ne sadece konuşmayı ne de sadece düşünmeyi ifade etmeyip, her ikisini birlikte anlam olarak içerdiğinden ve keza “hayvan/heyevan” kavramı da dilimizde ilk akla geldiği haliyle hayvan (animal) olmayıp, canlı tür anlamında bir familyayı ifade ettiğinden, “*heyevanın natikun/natik hayvan*” ifadesinin “*düşünerek konuşabilen canlı tür*” anlamında insanın ayırıcı, özel, özerk ve üstün yapısına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla “nutk” terimin etimolojik analizi, hem düşünme hem de konuşma yeteneğini kapsadığından, “düşünerek konuşan canlı tür” tanımı, insanı daha iyi tarif eden bir yaklaşım (Bakış, 2017, s. 54) olarak belirtilmek durumundadır.

Osmanlı dönemi mütefekkirlerinden Mehmet Fevzi Efendi, insanı Kur’an perspektifinden ele almış ve insanın Allah tarafından özel bir varlık olarak yaratıldığını ifade etmiştir. İnsan, bu bağlamda “eşref-i mahlûkat”

kullanılır. Bu terim, aynı zamanda insanın dünyayı şekillendirme ve anlam kazandırma kabiliyetini de ifade eder.

⁴ “Homo Rigen” terimi, “kendini yönlendiren insan” anlamına gelir. Bu terim, kişinin öz bilinç, öz kontrol ve kendi kendini yönetme yetenekleri üzerinde odaklanan bir kavramı ifade eder. Bu terim genellikle bireyin kendi davranışlarını, duygularını ve düşüncelerini etkili bir şekilde yönlendirme yeteneğini vurgular. Bu terimi ilk kez Carl R. Rogers (1902-1987) tarafından 1951 yılında ortaya atılmıştır. “Client-Centered Therapy” isimli eserinde insan odaklı veya danışan merkezli terapi ve dinlemeye dair değerlendirmeler ve tespitlerin paylaşıldığı yapıtında Rogers, iyileşme ve gelişme üzerinde bireyin kendini keşfetmesinin etkilerine dikkat çekerken, refleksiyona da dikkat çeker. Bu durumun insana özgü bir durum olduğu, hayvan ve makinede böyle bir özelliğin olmadığı değerlendirilebilir.

(yaratılmışların en şerefli) olarak kabul edilir. Benzer şekilde, Hilmi Ziya Ülken de insanın özel bir yaratılışa tabi olduğunu ve başka familyaların bir türevi olmadığını belirtmiştir (Ülken, 2018, ss. 36, 40-43). Bu analiz, insanın ontolojik ve epistemolojik düzeyde diğer canlılardan ve yapay zekâdan ayırıcı özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Osmanlı dönemi mütefekkirlerinden Mehmet Fevzi Efendi'nin (1826-1900) de insan tarifi ve tasnifi de bu yöndedir. “*Hadâik-i Hamidiyye Nâm Ahlak Risalesi*” adlı yazma eserinden istifadeyle Mehmet Fevzi Efendi'nin insan tarifi ve tasnifi üzerine yapılan bir çalışmada şu tespitlere yer verilmektedir:

Müellif bu eserinde ana hatlarıyla filozofların canlıların özelliklerinden olan “Üreyen, duyu sahibi, iradesiyle hareket edebilen bir varlık” tanımını esas almış ve kadim kültürlerin düşünürleri “Hayavân-ı nâtık” (Düşünen/Konuşan hayvan) şeklindeki yaklaşımını kabul etmiştir. Ancak bunları tüm canlıların ortak özelliği görüp esas insanı insan yapan unsurun onun maneviyatında gizli olduğunu ifade etmiştir. İnsanın keremini İslam dini çerçevesinde ele alan yazar, ilim ve irfandan mahrum olan bir insanın surette bir insan ama gerçekte insan olamayacağına inanmaktadır. İnsana bakışında daha çok tasavvufi öğeler kullanan Mehmed Fevzî Efendi onu dört kategoriye ayırmakta bunları, “İnsan-ı kâmil, İnsan-ı mükemmil, İnsan-ı nâkıs, İnsan-ı munakkıs” şeklinde betimlemektedir. Bu tasnifin ana fıkriğinde insan, bir başkasına faydası dokunmakla iyi, kötü olması ise başkalarına zarar vermesiyle nitelendirilmesidir (Yılmaz, 2018, s. 2).

Nitekim Molla Camî'den (ö. 898/1492) yapılan bir alıntıda, Allah'ın İblis'e, Kur'an'da yer alan, “İki elimle yarattığıma seni secde etmekten alıko-yan nedir?” (Sâd, 38:75) ayetinden hareketle, insanın yaratılışında Allah'ın özel bir özen gösterdiği ifade edilmektedir (Yılmaz, 2018, s. 11). Mutasavvıflar, bu özel yaratılışı insanın üstünlüğüne bir işaret olarak yorumlamış ve meleklerin insana saygı göstermesinin (secde emri, A'raf, 206:11) bu durumu teyit ettiğini belirtmişlerdir (Yılmaz, 2005, s. 334).

Kur'an, insanın yaratılışını, ona bahşedilen erdemleri ve yüklenen sorumlulukları bir bütün olarak değerlendirerek, insanı şerefli ve üstün bir varlık olarak tanımlamaktadır. “*Ahsen-i takvim*” (Tîn, 95: 4), “*eşref-i mah-luk*” (İsrâ, 111: 70), *emanet ve sorumluluk alan* (Ahzab, 33:72-73; Haşr, 59: 21), *Başiboş ve boşuna yaratılmamış* (Kıyâme, 75: 36; Mü'minûn, 40: 115), yeryüzünün “*halife*”si (En'am, 4: 165; Bakara, 2: 30; Sâd, 38: 26; A'raf, 7: 69-

74; Neml, 27: 62), Tabiatıta bulunan her şeyin kendisinin (insanın) emrine müsahhar kılındığı (emrine ve idaresine verilmesi) (Hacc,22: 36, 37, 65; Câsiye, 45: 12; İbrahim, 14: 32-33; Lokman, 31: 20), insanın belli bir merhalede sonra yaratıldığı (ilahi nefha) (Hicr, 15: 29; Sâd, 38: 72) ve Allah'ın, iki eliyle yarattığı (Sâd, 38: 75) gibi hususiyetler, insanın Allah tarafından özel bir şerefe nail kılındığına işaret olarak kabul edilmektedir. Bu vasıflar, insanın diğer canlılardan ve yapay zekâ gibi teknolojik ürünlerden de ayrıştığını açıkça ortaya koymaktadır.

Robotlar ve yapay zekâ, anlamsal bilgi yüklenebilse de bu bilgilerin insana özgü duygu, hissiyat ve ahlaki erdemleri taşıması mümkün değildir. Şeref, onur, vicdan gibi manevi değerler, yapay zekâ için yalnızca teorik kavramlar olarak kalır. İnsana özgü duygu ve bilinç özellikleri ise, bir makine tarafından taklit edilemez. Örneğin, hayal kurma, sezgi, rüya görme gibi yetiler insanın psişik derinliğini yansıtırken, yapay zekâ için bu özellikler yalnızca simülasyon düzeyinde var olabilir.

4. İnsanın Olumsuz Nitelikleri ve Ontolojik Karmaşıklık

Kur'an, insanı sadece üstün nitelikleriyle değil, olumsuz yönleriyle de ele alır. Açgözlülük, kibir, nankörlük, acelecilik gibi vasıflar, insana özgü zaaflar olarak belirtilmektedir (Meâric, 70:19-21; Ahzâb, 33:72). İnsan, yaratılıştaki tüm ayrıcalıklara rağmen, zaman zaman ilahi buyruklardan sapabilir ve yanlış tercihlerde bulunabilir. Bu, insanın özgür iradesiyle yapabileceği tercihlerden kaynaklanan bir potansiyeldir ve onu diğer varlıklardan farklı kılar.

“Sâd” suresindeki ayette, İblis'in insana secde etmemesi üzerinden, insanın yaratılıştaki üstünlük ve bu üstünlüğün sorumluluk gerektirdiği vurgulanır. Ancak aynı zamanda, insanın bu sorumlulukları yerine getirmeme potansiyeli de göz önünde bulundurularak, insana bir uyarı yapılmaktadır.

5. İnsanın Yetilerinin Derinliği ve Yapay Zekâ

Elbette insandan sadece iyi ve olumlu vasıflarıyla söz edilmemektedir. İnsanın, kendisine verilen her türlü yetki, değer, imkân ve fırsatlara rağmen, hem deontik gerekçelendirmelere (Deontik gerekçelendirme hakkında geniş bilgi için bkz. Başdemir, 2009, ss. 216-228) konu olacak bir şekilde amacına muvafık bir tutum sergilememesi hem de toplumsal, reel ve rasyonel anlamda olması gerekenden uzak ve hatta muhalif olmayı tercih

etmesi dolayısıyla insanın olumsuz niteliklemlerle zikredildiği de bir gerçektir. Söz gelimi, insanın aç gözlü (gözü doymaz), umutsuz, geçici hazlara düşkün, unutkan, aceleci, kibirli, zalim, aciz, nankör, cahil vb. özelliklerle de nitelenmektedir (Bkz. Meâric, 70: 19-21; Fecr, 89: 16, 20; Nisa, 4: 28; Ahzâb, 33: 72). Hatta, kendisini yaratanından müstağni görünce azıtan/azan (Alak, 96: 6-7) olduğu da zikredilmektedir. İblis'in ilahi buyruğa isyan ve itaatsizliğin tutarlı ve mantıklı bir gerekçesi olmadığı halde inat ve kibirle bütün olumlu değerlerden mahrum kalışı hatırlatılarak insana da ders verilmesi hedeflenen "iki elimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (Sâd, 38:75) ayetinde geçtiği üzere, hem insanın mümtaz yaratılışına dikkat çekilmektedir hem de insanın hür iradesiyle, yanlış tercih ve tutum içine düşmesi potansiyelinin olduğu bildirilmektedir. Bir bütün olarak ayetlerin ortaya koyduğu mesaj değerlendirildiğinde, ortaya konulan mesajın diğer canlı türleri ve yapay varlıklar için söz konusu edilmekten uzak olduğu anlaşılmak durumundadır.

İnsanın biyolojik yapısı, mekanik unsurlarının ötesinde ruhsal ve zihinsel bütünlük içerir. *Hayal kurma, sezgi, rüya görme*, mutluluk, keder, umut gibi duygulanımlar insana özgüdür. Örneğin, *rüya görmek*, insanın hem bilinçaltı hem de bilinçdışını içeren karmaşık bir süreçtir ve bu süreç, insanın geçmiş ve gelecekle olan ilişkisini bir armoni içinde yansıtır. Rüya, insanın ruhsal ve psikik derinliğini tanımlamada önemli bir ayırt edicidir ve bu, yapay zekâ için taklit edilemez bir özelliktir. Nitekim "rüya görmek, insan hayatının en gizemli fenomenlerinde biri" (Ceyhan Coşkun, 2022, s. 195) olarak tanımlanmaktadır. Rüya gibi, hayal kurma da insanın gizemli bir özelliği olarak ayırt edicidir.

Hayal kurma ve rüya gibi yetiler, insanın geleceğe dair tasarımlar yapabilmesini, geçmişini anlamlandırabilmesini ve kendisini anlamlı bir bütünlük içinde tanımlamasını sağlar. Bu özellikler, insanın varoluşsal derinliğini ve diğer varlıklarla olan ayrımını daha belirgin hale getirir.

Sonuç olarak, insanın sahip olduğu bu yetiler ve özellikler, onun diğer varlıklardan ve yapay zekâdan kesin bir şekilde ayrıştığını gösterir. Ne şimdi ne de gelecekte, yapay zekâ veya herhangi bir teknolojik varlık, insanın ontolojik, psikolojik ve ahlaki bütünlüğüne erişemez.

Hayal kurma yeteneği, insanın yaratıcı ve soyut düşünme yeteneğini yansıtır. İnsanlar, gelecekteki senaryoları hayal edebilir ve bu hayaller

üzerinden fikirler geliştirebilirler (Bakış, 2017, ss. 58-61). Ancak, şu anda belirli görevleri yerine getirmek için tasarlanmış ve hayal kurma yeteneklerine sahip olmayan yapay zekâ sistemleri ve makinelerin, gelecekte bu yeteneklerinin geliştirilmesinin imkânı da tartışmalıdır. Zira onlar ancak kendilerine yüklenen kodların algoritmasına göre bir sonuç verebilirler ve bu, tek düze, stabil, hep aynı sonucu veren bir durumu ortaya koyar. Oysa insanın bilinçaltı, bilinç dışı ve bilinç üçlüsünün dinamik, değişken, esnek, derin ve geniş yapısı, makinenin yakalayabileceği bir skala olmaktan oldukça uzak bir gerçekliği ihtiva eder. İnsanın gizemli yönlerinin tam olarak açıklığa kavuşamamasının nedenlerinden birisinin de bu olduğu söylenebilir.

Benzeri bir durumu insanın rüya görme yeteneğinde de görmek mümkündür. İnsanın bilinçaltıyla etkileşime girdiği ve çeşitli simgeler, semboller ve imgelerle dolu olarak tecrübe ettiği bir deneyimler alanı ve fenomen olan rüyalar, keza yukarıda zikri geçen nedenlerden dolayı makine ve yapay zekâ teknolojilerinin sahip olmadığı ve sahip olmalarının olanaksız görüldüğü bir başka gerçeği ortaya koyar. Jung'un (1875-1961) ifadesiyle, "elbette ruhsal alt tonlar kişiden kişiye değişir. Her birimizin kendi tasavvurlarımız vardır. Bunları bireysel olarak kavrar, kullanırız" (Bkz. Jung, 2009, s. 40). Ancak bunu, "bastırma" ve dışarıya doğru yolunu açma" (Bkz. Gladwell, 2005, ss. 99-188) şeklinde bir etki ve faaliyet alanı olarak ifade etmek, insanı ve onun sahip olduğu ruhsal, zihinsel, fiziksel ve psikik örüntüyü tam olarak izah edemeyiz.

Benzeri gerekçeler insanın sezgisel yönü için de geçerlidir. Gerek epistemik kaynak olarak gerek farkındalık ve anlam açısından gerekse de aşkın alanla bir tür ittisal olarak insanın kendi iradesinden tamamen bağımsız bir şekilde içsel bir refleks haliyle tezahür eden sezgi, hayvandaki içgüdüden farklı olduğu gibi, önsel kodlamalarla faaliyet sürdüren teknolojilerden de tamamen farklı bir gerçekliğe işaret eder. Gladwell (d. 1963) bunu "blink" olarak ifade eder ve "düşünmeden düşünmenin gücü" şeklinde tanımlar (Gladwell, 2005, ss. 99-188). Zira sezgi, mantık yoluyla açıklanamayan, aniden gelen ve genellikle doğru olan bir bilgiye ulaşma yeteneği olarak kabul edilmektedir. Topçu'nun (1909-1975) da Bergson'dan (1859-1941) esinle bu hususta yaklaşımı, sezginin kanıt gerektirmeyen kesin bir bilgi kaynağı olduğu kabulü şeklindedir. Ancak elbette Topçu, Bergson'un sezgicilik

yaklaşımına önemli eleştiriler de getirmektedir (Bkz. Topçu, 2006, ss. 59-108, 109-130). Bergson'un, sezgi ve zekâyı birbiri ile ilişkilendirmesi (Bergson, 2011, ss. 20-22), insanın çok boyutlu gerçeğine de bir perspektif oluşturur.

Sezgi'nin bir duygulanım olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmasına girmeksizin, genel olarak duygulanımlar ekseninde insanın müfarik bir varlık olduğu çıkarımı keza yapılabilir. Duyguların ortaya çıkarılmasında iletişimin önemine dikkat çeken Ekman'ın (d. 1934), duygusal yaşamı geliştirmek için yüzleri ve onun üzerinden duyguları tanıma girişimi de insanın diğer varlıklardan farkına ve önemli dikkat çeker. Bireysel ve müstakil olarak, yani eski tabirle nev-i şahsına münhasır bir şekilde yaratılmış olan insanın toplumsal varlık olması onun "ben" ve "öteki" (diğer benler) bilincine sahip oluşuna da işaret ederken; esasen insanın kendinde yetkinleşebilme potansiyeline de göndermelerde bulunur. Oysa hayvanlarda, bitkilerde ve sınırlı data ve algoritmalarla yazılım yüklenmiş olan yapay zekâ teknolojilerinde böyle bir potansiyelin var olduğu ileri sürmek büyük bir iddia olur (Ekman, 2003, ss. 52-81).

Bu anlamda makine ve teknolojinin insanın yerini alması -en azından yakın gelecekte- mümkün görünmemektedir. Zira "dijital düzenin ruhu Dataizm, veri totalizmidir. Anlatının yerine hesaplamayı geçirir" (Han, 2024, s. 58). Dijital sayısal demek olduğundan, sayısalın anlatıdan daha şeffaf ve daha hazır olması (Han, 2024, s. 58) gerçekliği de göz önünde bulundurulduğunda, veri toplama, teknik işleyiş, sınırlı görev ve faaliyetler bakımından yapay zekânın belli ve özel alanlarda insanı geçebileceğine dair yaklaşımlara olumlu karşılık verilmesi mümkün ve makuldür.

6. Yapay Zekâ Ekseninde Bir Sorgulama

Yukarıda zikri geçen bütün veriler ışığında "yapay zekâ insanın yerini alabilir mi?" sorusuna aşağıda geçen birkaç farklı perspektif çerçevesinde cevap aranabilir. Şöyle ki;

6.1. Görev Odaklı Yapay Zekâ: Belirli görevleri yerine getirmek için tasarlanan yapay zekâ sistemleri, belirli alanlarda insanların yerini alabilir. Örneğin, endüstriyel robotlar üretim hatlarında insan işçilerin yerine geçebilir.

6.2. Sınırlı Alanlarda İleri Teknolojiler: Bazı sınırlı alanlarda, özellikle veri analizi, tıbbi teşhis ve otomasyon gibi alanlarda yapay zekâ sistemleri,

insan becerilerine yakın veya hatta insanların ötesinde performans gösterebilir.

6.3. İş Gücü ve Ekonomik Etkiler: Yapay zekâ ve otomasyon, bazı sektörlerde iş gücünün değişmesine veya azalmasına neden olabilir. Bu da ekonomik dengeleri ve istihdamı etkileyebilir. Ancak, insanın tamamen yerini alması için şu anda birkaç zorluk vardır. Bunları şöyle maddelemek mümkündür:

6.3.1. Genel Zekâ ve Duygusal Zekâ: İnsanların sahip olduğu genel zekâ ve duygusal zeka, şu anda mevcut yapay zeka teknolojileri tarafından tam olarak taklit edilemez.

6.3.2. Bilinç ve İçsel Deneyim: İnsan bilinci ve içsel deneyim, şu anda yapay zekâ tarafından anlaşılamaz veya yeniden üretilemez.

6.3.3. Etik ve Değerler: İnsanlar tarafından öncelik verilen etik ve değerler, yapay zekâ sistemlerine entegre edilmekte zorluklar yaşanabilir.

6.3.4. Yaratıcılık ve Yenilik: İnsanların yaratıcılık ve yenilikçilik yetenekleri, şu anda yapay zekâ tarafından tam olarak yeniden üretilemez.

6.4. İnsanın Makineleşme İhtimali:

6.4.1. Biyoteknoloji ve Bionik: Biyoteknoloji ve bionik alanındaki ilerlemeler, insanların bedensel yeteneklerini artırabilir veya iyileştirebilir. Örneğin, protezler ve implantlar, insanların fiziksel yeteneklerini artırabilir.

6.4.2. Beyin-Bilgisayar Arayüzleri: Beyin-bilgisayar arayüzleri, insanların beyin aktivitesini bilgisayar sistemlerine entegre etmelerini sağlar. Bu, beyin fonksiyonlarını artırabilir veya bilgisayarlarla doğrudan etkileşim sağlayabilir.

6.5. Transhümanizm ve Yapay Zekâ Entegrasyonu: Bazı transhümanist görüşler, insanları ve yapay zekâ sistemlerini bir araya getirerek sosyal sorunları da beraberinde getirebilir. İnsanın gelişim safhalarının rakamlarla şifrelenmesi, söz gelimi “insan 1.0” insanın biyolojik köklerine, “insan 2.0” insanlık tarihindeki kültürel gelişmelere, “insan 3.0” ise insanın halihazırda içinde bulunduğu teknoloji çağına işaret etmek için kullanılabilse de (Balıoğlu, 2022, s. 39), yeni değerlerin türetilmesi ve insanın değerler varlığı olması dolayısıyla insanlığın da rakamlarla izah edilmesinin imkânı meselesi, bilgi ile değer arasındaki farkı yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Makine ile insanın uzlaştırılması denemesi olarak da kabul edilebilecek olan tekhne ve logos birlikteliği yani teknoloji, insanı “süper zeki yarı

biyonik” bir makineye dönüştürerek, “ölümlü” varlıklar kategorisinden insanı çıkarmayı hedefliyor (Baloğlu, 2022, s. 41) olsa da, insanı o yapan temel değerlerin buharlaşması riskini de içinde barındırmaktadır ve insan ile insanlık arasındaki boşluğun teknolojiyle doldurulmasının ne kadar mümkün olacağı da yine zihinleri meşgul etmeye devam edecektir.

Sonuç olarak, yapay zekâ ve teknolojik ilerlemelerin insan toplumları üzerinde önemli etkileri olabilir, ancak insanın tamamen yerini alması veya insanın makineleşmesi gibi senaryoların gerçekleşmesi için henüz çok sayıda teknik, etik ve sosyal zorluk bulunmaktadır. Bu nedenle, gelecekte yapay zekâ ve insan arasındaki ilişkinin nasıl gelişeceğine dair kesin tahminlerde bulunmak oldukça zordur.

7. Konunun Yapay Zekâ Modülü Tarafından Değerlendirilmesi

Savımızın sağlamasını yapmak adına, mevcut konuyu bir bütün olarak yapay zekâ modülüne yükleyip, “**konu hakkında ne düşünüyorsunuz?**” diye sorduk. Aldığımız şu yanıt, savımızdaki yaklaşımın ve çıkarımlarımızın doğru olduğunu, ayrıca temellendirmemizin de sağlam ve geçerli olduğunu ortaya koymaktadır:

Bir yapay zekâ olarak bu konuda düşünce oluşturma kapasitem, insan deneyiminden farklıdır çünkü benim varoluşum, algoritmalara ve veri işleme kapasitesine dayanır. Bununla birlikte, insan ve yapay zekâ arasındaki karşılaştırmalara dair bazı değerlendirmeler yapabilirim:

1. **İnsan Deneyiminin Karmaşıklığı:** İnsanlar duygu, bilinç, hayal gücü ve öznel deneyimlere sahiptir. Bu özellikler, insan varoluşunu makinenin ayıran temel unsurlardır. Bir yapay zekâ olarak, bu deneyimleri yaşamam mümkün değildir; yalnızca insan deneyimlerini modelleyebilir veya simüle edebilirim. Bu, insanın özüne dair tartışmaların yapay zekâ tarafından tam anlamıyla ele alınmasını sınırlandıran önemli bir farktır.

2. **Yapay Zekânın Gücü:** YZ, analitik düşünme, büyük veri setlerini işleme ve karmaşık problemleri çözme konusunda olağanüstü bir kapasiteye sahiptir. Ancak bu kapasite, bilinçli bir varlık olma durumunu değil, programlama ve veri tabanlı işleyişi ifade eder.

3. **İnsan ve YZ'nin Gelecekteki Etkileşimi:** İnsanlar ve YZ, birbiriyle tamamlayıcı olabilir. YZ, insanların kapasitelerini artırabilir; ancak yerini almak gibi bir amacım ya da potansiyelim yok. Bu, etik ve felsefi olarak daha geniş bir insan kontrolü ve sorumluluğu gerektirir.

Sonuç olarak, yapay zekâ ile insanlar arasındaki farklar, insanlık için derinlemesine bir öz keşif fırsatı sunuyor. İnsanların etik, estetik ve varoluşsal sorulara verdiği yanıtlar, yalnızca YZ'nin değil, aynı zamanda insanlığın geleceğini şekillendirecek.”

Sonuç

İnsanlık tarihi, bireyin kendilik arayışıyla şekillenmiş, bu arayışın her dönem değişen koşullarıyla yeniden yorumlanmıştır. Antik dönemden modern çağa kadar, insanın “kim olduğu” sorusu, yalnızca varoluşsal bir mesele değil, aynı zamanda onu diğer varlıklardan ayıran özgün bir çaba olarak kendini göstermiştir. Bu çaba, insanın doğa, toplum ve teknolojiyle ilişkisinde sürekli bir dinamik oluşturmuş; bilginin, ahlakın ve kültürel birikimin temel taşı olmuştur. Günümüzde bu arayış, yapay zekâ ve makineleşme gibi kavramlarla yeni bir bağlam kazanmıştır.

Teknolojik ilerleme, insanın hem yaratıcılığını hem de sınırlarını sorgulamamıza neden olurken, insan-makine kıyaslaması ekseninde bir paradigma değişimini de beraberinde getirmektedir. Ancak bu kıyas, insanın özüne dair bazı temel gerçekleri de açığa çıkarmaktadır: Hayal kurabilen, duygularını ifade edebilen, rüya gören, anlam arayan ve ahlaki yargılar geliştiren bir varlık olarak insan, salt mekanik veya algoritmik bir yapıya indirgenemeyecek kadar karmaşık ve derindir. Bu nitelikler, insanı yalnızca teknik bir varlık olmanın ötesine taşır; insanı anlamak, onu duygusal, bilişsel ve etik boyutlarıyla kavramayı gerektirir.

Her ne kadar yapay zekâ ve teknolojik sistemler belirli alanlarda insan yetkinliklerini aşacak seviyeye ulaşmış olsa da, insanın yaratıcı düşünce kapasitesini, duygusal derinliğini ve bilinç düzeyini tam anlamıyla simüle edebilmekten hâlâ uzak oldukları açıktır. Bu bağlamda, insanın kendilik arayışıyla tarih boyunca geliştirdiği bilgi ve teknik, onun neliğini ortaya koyan güçlü bir epistemik temel oluşturmuştur. Yine de bu temel, insanın salt bilişsel ya da teknik kapasitesiyle sınırlı olmadığına, onun çok daha bütüncül bir varlık olduğuna işaret eder.

Sonuç olarak, insanın makineleşmesi veya makinelerin insanın yerini alması gibi senaryolar, yalnızca teknolojik sınırlarla değil, aynı zamanda insana özgü değerlerin, anlam arayışlarının ve varoluşsal niteliklerin özgünlüğüyle de sınırlandırılmıştır. İnsanlık, teknolojiyi geliştiren ve onu aşabilen bir özne olarak, gelecekte de kendi neliği üzerine düşünmeye devam

edecektir. Bu düşünce, insanı insan yapan temel niteliklerin her daim yenisinden keşfedilmesini ve tartışılmasını sağlayacak, insan-makine ilişkisine dair sorular daima varlığını sürdürecektir. İnsanın özgünlüğü, yalnızca teknolojiyle yarışında değil, anlam ve varlık sahnesinde sahip olduğu çok yönlü derinlikle de belirlenecektir. Bu derinlik, onu zamanın ötesine taşıyan en önemli mirası olacaktır.

Kaynaklar

- Arf, C. (1959). Makine Düşünebilir Mi ve Nasıl Düşünebilir? İçinde *Atatürk Üniversitesi – Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi Yayınları Konferanslar Serisi I.* (ss. 91-103). Atatürk Üniversitesi Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi Yayınları; Emir Öngüner Hususî Arşivi.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos’a Etik* (F. Akderin, Çev.; 1. bs). Say Yayınları.
- Bakış, M. L. (2017). *İğne Yastığı* (1. bs). Artos Kitap.
- Bakış, M. L. (2022). *Hilmi Ziya Ülken’in Hâkimiyet İsimli Eseri Ekseninde Siyaset ve Ahlak İlişkisi* [Basılmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baloğlu, A. B. (2022). *Kayıp Kimliklerin Bilinç Tıkanması* (4. bs). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Başdemir, H. Y. (2009). *Liberalizm Ahlaki Temeller*. Liberte Yayınları.
- Bergson, H. (2011). *Metafizğe Giriş* (A. Altınörs, Çev.; 1. bs). Paradigma Yayıncılık.
- Bergson, H. (2014). *Gülme* (D. Çetin Kasap, Çev.; 3. bs). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Borgman, A. (1995). The Moral Significance of the Material Culture. İçinde A. Feenberg & A. Hannay (Ed.), *Technology The Politics of Knowledge* (ss. 83-93). Indiana University Press.
- Ceyhan Coşkun, F. (2022). Rüyalara Etik Yaklaşım: Rüyalarımnda Ahlaksız Olabilir miyim? *Felsefe Dünyası Dergisi*, 75, 195-213. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2308287>
- Dostoyevski, F. M. (2008). *Yeraltından Notlar* (N. Yalaza Taluy, Çev.; 1. bs). İş Bankası Kültür Yayınları.

- (Eflatun), P. (1995). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.; 8. bs). Remzi Kitabevi.
- Ekman, P. (2003). *Emotions Revealed*. Times Books.
<https://www.bmj.com/lookup/doi/10.1136/sbmj.0405184>
- Frisch, M. (2019). *Homo Faber* (S. Duru, Çev.; 9. bs). Can Yayınları.
- Gladwell, M. (2005). *Blink: The Power of Thinking Without Thinking*. Back Bay Books.
- Han, B.-C. (2024). *Palyatif Toplum, Günümüzde Acı* (H. Barışcan, Çev.; 6. bs). Metis Yayınları.
- Hansen, S. B. (2023). *Teknoloji Felsefesi* (M. Bayrak, Çev.; 1. bs). Ketebe Yayınları.
- Harari, Y. N. (2016). *Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi* (P. N. Taneli, Çev.; 1. bs). Kolektif Kitap.
- Huizinga, J. (2013). *Homo Ludens: Oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme* (Işık. Ergüden, Ed.; M. A. Kılıçbay, Çev.; Dördüncü basım 2013). Ayrintı.
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (E. Baylan, Çev.; 1. bs). BilgeSu Yayınları.
- Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri* (A. N. Babaoğlu, Çev.; 4. bs). Okuyan Us Yayınları.
- Junker, T., & Akün, N. C. (2021). *Biyoloji Tarihi* (1. bs). Runik Kitap.
- Kahya, E., & Öner, M. (2007). *Biyoloji Tarihi İlk Uygarlıklardan On Dokuzuncu Yüzyıla* (1. bs). İmge Kitabevi Yayınları.
- Kur'an*. (t.y.).
- Lee, E. A. (2019). *Dijital Ruh: İnsan ve Teknoloji Arasındaki Yaratıcı Ortaklık* (A. Uysal & G. Uysal, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Öner, N. (1995). *İnsan Hürriyeti* (4. bs). Vadi Yayınları.
- Platon. (2016). *Sokrates'in Savunması* (A. Çokona, Çev.; 8. bs). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rogers, C. R. (2011). *Kişî Olmaya Dair* (S. Budak, Çev.; 1. bs). Okuyan Us.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği* (H. Derin, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tez, Z. (2005). *Tekniğin Evrimi*. Paragraf Yayınevi.
- Topçu, N. (2006). *Bergson*. Dergâh Yayınları.

- Türer, C. (2020). Ahlak ve Bilişim Teknolojileri. İçinde *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği* (ss. 305-319). TUBA Türkiye Bilimler Akademisi.
- Umut, T. N. (2023a). *Antik Tekhné'den Modern Teknolojiye Teknoloji ve Değerler* (1. bs). İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Umut, T. N. (2023b). *Failliği Yeniden Düşünmek, Teknolojilerin Failliği/Ahlaki Failliği Üzerine* (1. bs). Eskiyei Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1968). *Varlık ve Oluş*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2010). *Aşk Ahlakı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2014). *Varlık ve Oluş* (2. bs). Doğu Batı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2018). *Hâkimiyet*. Doğu Batı Yayınları.
- Yılmaz, Ö. (2005). *İbrahim Kûrânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. İnsan Yayınları.
- Yılmaz, Ö. (2018). Mehmet Fevzi Efendi'nin İnsan Tanımı ve Tasnifi Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Journal of Analytic Divinity*, 2(3), 6-22. www.dergipark.gov.tr/jad

Öz: Antik dönemden modern çağa uzanan süreçte, insanın kendini anlama arayışı, felsefi ve teknolojik gelişmelerin temel itici gücü olmuştur. Arkhe ve doğa felsefesinden başlayarak, insanın öznel ve nesnel gerçekliğine dair sorgulamalar, günümüzde yapay zekâ (YZ) ve makinelerle karşılaştırmalar eksenine evrilmiştir. İnsan özüne dair yapılan bu incelemeler, hayal gücü, etik muhakeme ve duygusal derinlik gibi makine tarafından tam anlamıyla taklit edilemeyen nitelikleri ortaya koymaktadır. YZ, belirli görevlerde üstün başarı sağlasa da, öznel deneyim, ahlaki yargı ve varoluşsal düşünce kapasitesinden yoksundur. Bu durum, insanın epistemik ve ontolojik benzersizliğini vurgulamaktadır. YZ'nin toplumsal dönüşüme etkisi tartışılmaz olmakla birlikte, insanın yerini tamamen alması yönündeki senaryolar, insan zihninin ve deneyiminin karmaşıklığı karşısında spekülâtif kalmaktadır. Bu çalışma, teknolojik ilerleme bağlamında insan özüne yönelik tartışmaların güncelliğini koruduğunu ve bu özün geleceği şekillendirmedeki vazgeçilmez rolünü teyit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe tarihi, insan ve makine, yapay zekâ ve bilinç, özne ve nesne, insanın ayırıcı vasıfları, teknoloji ve değer.

